AUTIZM SPEKTRI BUZILISHIGA EGA BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ULARNI PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QO‘LLAB-QUVVATLASH YO‘LLARI

Qodirova Aziza Bekmurod qizi
Termiz davlat universiteti
Psixologiya kafedrasi dotsenti, DSc.,
https://doi.org/10.5281/zenodo.24014413

Annotatsiya

Ushbu maqolada autizm spektri buzilishiga ega bolalarning psixologik xususiyatlari, hissiy-irodaviy sohasi, bilish jarayonlari, ijtimoiy munosabatlari va xulq-atvoridagi o‘ziga xos jihatlar ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Autizmning bolaning ruhiy rivojlanishi, muloqotga kirishishi, atrof-muhitni idrok etishi va ijtimoiy moslashuviga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, autizm spektri buzilishiga ega bolalar bilan ishlashda individual yondashuv, psixologik diagnostika, xulq-atvorni qo‘llab-quvvatlash, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish va oilaviy hamkorlikning ahamiyati ko‘rib chiqilgan. Maqolada zamonaviy psixologik yondashuvlar asosida bunday bolalarning imkoniyatlarini rivojlantirish va ularning jamiyatga moslashuvini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: autizm, autizm spektri buzilishi, bolalar psixologiyasi, psixik rivojlanish, hissiy rivojlanish, ijtimoiy moslashuv, kommunikatsiya, xulq-atvor, psixologik yordam, individual yondashuv.

KIRISH

Bugungi kunda bolalar psixologiyasi va maxsus pedagogika sohasida alohida e’tibor talab qiladigan masalalardan biri autizm spektri buzilishiga ega bolalarning psixologik rivojlanishi va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish hisoblanadi. Autizm spektri buzilishi bolaning ijtimoiy muloqoti, kommunikativ faoliyati, xulq-atvori hamda qiziqishlarida o‘ziga xos xususiyatlar bilan namoyon bo‘ladigan ney rivojlanish holatidir. Ushbu holat odatda bolalikning ilk rivojlanish davrida namoyon bo‘ladi va inson hayoti davomida turli darajada saqlanishi mumkin.

Autizm spektri buzilishi har bir bolada bir xil ko‘rinishda namoyon bo‘lmaydi. Ayrim bolalarda nutqiy rivojlanish bilan bog‘liq qiyinchiliklar yaqqol kuzatilsa, boshqalarida nutq rivojlangan bo‘lishi mumkin, biroq ijtimoiy muloqot, suhbatni davom ettirish va boshqa insonlarning hissiy holatini tushunishda qiyinchiliklar uchraydi. Shuningdek, ayrim bolalarda takrorlanuvchi harakatlar, muayyan tartibga kuchli ehtiyoj, tor doiradagi qiziqishlar yoki sensor ta’sirlarga yuqori sezuvchanlik kuzatiladi.

Psixologik nuqtayi nazardan autizmni o‘rganish bolaning faqat mavjud qiyinchiliklarini aniqlash bilan cheklanmaydi. Bunda uning individual imkoniyatlari, qiziqishlari, kuchli tomonlari, hissiy ehtiyojlari va rivojlanish salohiyatini ham hisobga olish muhimdir. Chunki autizm spektri buzilishiga ega bolalarning har biri o‘ziga xos shaxs bo‘lib, ularning psixologik rivojlanish sur’ati va xususiyatlari bir-biridan farq qiladi.

Autizmga ega bolalarda ijtimoiy munosabatlarni o‘rnatish, tengdoshlari bilan muloqot qilish, o‘z hissiyotlarini ifodalash va atrofdagi vaziyatlarga moslashish jarayonlari turlicha kechadi. Masalan, ayrim bolalar ko‘z bilan aloqa qilishni kamroq afzal ko‘rishi, ayrimlari esa suhbatda navbat kutish yoki suhbatdoshning fikrini tushunishda qiynalishi mumkin. Bunday holatlarni bolaning ataylab qilayotgan xatti-harakati sifatida emas, balki uning individual rivojlanish va kommunikatsiya xususiyatlari sifatida tushunish lozim.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, autizm spektri buzilishiga ega bolalarning psixologik ehtiyojlarini to‘g‘ri anglash, ularga mos ta’lim va tarbiya sharoitlarini yaratish hamda oilaviy va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish zamonaviy psixologiyaning muhim vazifalaridan biridir.

Maqolaning maqsadi autizm spektri buzilishiga ega bolalarning asosiy psixologik xususiyatlarini tahlil qilish, ularning hissiy, bilish va ijtimoiy rivojlanishidagi o‘ziga xosliklarni yoritish hamda psixologik qo‘llab-quvvatlashning samarali yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqola nazariy-tahliliy yo‘nalishda tayyorlangan bo‘lib, unda autizm spektri buzilishiga oid psixologik va ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, tahlil qilish hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqot davomida quyidagi metodologik yondashuvlarga e’tibor qaratildi.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metodi. Autizm spektri buzilishining psixologik xususiyatlari, kelib chiqish omillari, diagnostik mezonlari va psixologik yordam shakllariga oid ilmiy manbalar o‘rganildi.

Qiyosiy tahlil metodi. Autizm spektri buzilishiga ega bolalarning ijtimoiy muloqot, hissiy rivojlanish, bilish jarayonlari va xulq-atvoridagi individual xususiyatlar psixologik jihatdan qiyosiy tahlil qilindi.

Tizimli yondashuv. Bolaning psixologik rivojlanishiga ta’sir qiluvchi biologik, psixologik, oilaviy va ijtimoiy omillar o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqildi.

Ilmiy umumlashtirish metodi. O‘rganilgan nazariy ma’lumotlar asosida autizm spektri buzilishiga ega bolalarni psixologik qo‘llab-quvvatlashning asosiy yo‘nalishlari belgilandi.

Maqolada autizmni o‘rganishda zamonaviy ney rivojlanish yondashuvi, individual farqlarni hisobga olish tamoyili va bolaning kuchli tomonlariga tayanish konsepsiyasiga asoslanildi.

Ta’kidlash joizki, maqola nazariy xarakterga ega. Unda maxsus tajriba-sinov ishlari, klinik kuzatuv yoki respondentlar ishtirokidagi so‘rovnoma natijalari keltirilmagan. Shu sababli xulosalar ilmiy adabiyotlar tahliliga asoslanadi.

NATIJALAR

Autizm spektri buzilishiga ega bolalarning psixologik xususiyatlari

Autizm spektri buzilishi bolaning psixologik rivojlanishida bir nechta yo‘nalishlarda o‘ziga xosliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Bular, avvalo, ijtimoiy muloqot, kommunikatsiya, hissiy jarayonlar, bilish faoliyati va xulq-atvor bilan bog‘liq.

Autizm spektri buzilishining muhim xususiyatlaridan biri ijtimoiy muloqot va o‘zaro munosabatlarda qiyinchiliklarning kuzatilishidir. Ayrim bolalar tengdoshlari bilan o‘yin tashkil

etish, suhbatga qo‘shilish, o‘z fikrini bildirish yoki boshqa insonning niyatini anglashda qo‘shimcha yordamga ehtiyoj sezadi.

Bunday bolalarning ijtimoiy munosabatlarga kirishish usullari turlicha bo‘ladi. Masalan, ayrimlari mustaqil o‘ynashni afzal ko‘rishi, boshqalari esa muloqot qilishni xohlasa-da, uni qanday boshlash yoki davom ettirishni bilmasligi mumkin. Shuning uchun ularning ijtimoiy faolligini faqat tashqi xatti-harakatlariga qarab baholash to‘g‘ri emas.

Autizm spektri buzilishiga ega bolalarda muloqotning og‘zaki va noverbal shakllarida ham individual farqlar kuzatiladi. Ayrim bolalar nutqdan samarali foydalansa, boshqalari cheklangan nutqiy imkoniyatlarga ega bo‘lishi yoki umuman og‘zaki nutqdan foydalanmasligi mumkin. Bunday holatlarda imo-ishoralar, rasmlar, belgilar va muqobil kommunikatsiya vositalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Bilish jarayonlarining psixologik xususiyatlari

Autizm spektri buzilishiga ega bolalarda bilish jarayonlari, ya’ni diqqat, xotira, tafakkur va idrok o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘lishi mumkin.

Diqqat jarayoni. Ayrim bolalarda diqqatni bir faoliyatdan boshqasiga ko‘chirish qiyin kechadi. Ular o‘zlari qiziqqan predmet yoki mashg‘ulotga uzoq vaqt davomida e’tibor qaratishi mumkin. Boshqa vaziyatlarda esa atrofdagi tovushlar, yorug‘lik yoki harakatlar diqqatning chalg‘ishiga sabab bo‘ladi.

Xotira jarayoni. Ba’zi bolalarda ma’lum faktlar, raqamlar, tasvirlar yoki takrorlanuvchi ma’lumotlarni eslab qolish qobiliyati kuchli bo‘lishi mumkin. Biroq eslab qolingan ma’lumotni yangi vaziyatda qo‘llashda qiyinchiliklar uchrashi ehtimoli mavjud.

Tafakkur jarayoni. Ayrim bolalarda mantiqiy ketma-ketlik, tasniflash va muayyan qoidalar asosida fikrlash yaxshi rivojlangan bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, mavhum tushunchalarni anglash, ko‘chma ma’nolarni tushunish yoki bir vaziyatdan boshqasiga bilimni ko‘chirishda qo‘shimcha yordam talab etilishi mumkin.

Idrok jarayoni. Autizm spektri buzilishiga ega bolalarda sensor axborotni qabul qilish va qayta ishlash xususiyatlari turlicha bo‘ladi. Ayrim bolalar baland tovush, yorqin yorug‘lik, kiyimning ayrim matolari yoki muayyan hidlarga juda sezgir bo‘lishi mumkin. Boshqalarida esa ayrim sensor ta’sirlarga sezgirlik pastroq namoyon bo‘ladi.

Bu xususiyatlarni hisobga olish psixologik-pedagogik yordamni individual tashkil etishda muhimdir.

Hissiy-irodaviy sohaning o‘ziga xosligi

Hissiy rivojlanish autizm spektri buzilishiga ega bolalar psixologiyasining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bunday bolalar ham quvonch, xafa bo‘lish, qo‘rquv, hayajon, mehr va boshqa hissiyotlarni boshdan kechiradilar. Biroq ayrim hollarda bu kechinmalarni tashqi tomondan ifodalash yoki boshqa insonlarning hissiy holatini anglash o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi.

Masalan, bola o‘zining xursandligini odatdagidan farqli mimika yoki harakatlar orqali ifodalashi mumkin. Ayrim bolalar esa o‘z hissiyotlarini so‘z bilan tushuntirishda qiynaladilar. Bunday vaziyatlarda psixolog bolaning xatti-harakatini diqqat bilan kuzatishi va uning ehtiyojlarini aniqlashga harakat qilishi lozim.

Hissiy zo‘riqish ko‘pincha muhitning kutilmagan o‘zgarishi, sensor ta’sirlarning ortishi, muloqotdagi qiyinchilik yoki o‘z ehtiyojlarini ifodalay olmaslik bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Ba’zan kuchli hissiy zo‘riqish natijasida bola yig‘lashi, bezovtalanishi, o‘zini chetga olishi yoki takrorlanuvchi harakatlarni bajarishi mumkin. Bunday vaziyatlarda jazolashdan ko‘ra, zo‘riqishga sabab bo‘lgan omillarni aniqlash va xavfsiz, tinch muhit yaratish muhim hisoblanadi.

Irodaviy rivojlanish ham individual xususiyatlarga ega. Ayrim bolalar faoliyatni boshlash, uni yakunlash yoki bir mashg‘ulotdan boshqasiga o‘tishda yordamga ehtiyoj sezadi. Faoliyatni oldindan rejalashtirish, vizual jadval va aniq ko‘rsatmalardan foydalanish ularga yordam berishi mumkin.

Xulq-atvor va takrorlanuvchi harakatlarning psixologik mazmuni

Autizm spektri buzilishining asosiy belgilaridan yana biri takrorlanuvchi xatti-harakatlar va qiziqishlarning cheklangan yoki o‘ziga xos shaklda namoyon bo‘lishidir.

Bunday harakatlarga qo‘lni silkitish, bir xil harakatni takrorlash, predmetlarni ma’lum tartibda joylashtirish, bir mavzu bilan uzoq vaqt qiziqish yoki kundalik tartibning o‘zgarishiga kuchli munosabat bildirish kirishi mumkin.

Psixologik jihatdan takrorlanuvchi harakatlar ayrim bolalarda hissiy zo‘riqishni kamaytirish, o‘zini tinchlantirish yoki sensor ehtiyojlarni qondirish vazifasini bajarishi mumkin. Shu sababli har bir takrorlanuvchi harakatni avtomatik ravishda salbiy xulq-atvor deb baholash noto‘g‘ri.

Agar xatti-harakat bolaning xavfsizligiga zarar yetkazmasa va uning kundalik faoliyatiga jiddiy to‘sqinlik qilmasa, uni shunchaki yo‘qotishga urinish maqsadga muvofiq emas. Aksincha, uning qanday ehtiyoj yoki vaziyat bilan bog‘liqligini tushunish zarur.

Bolaning xulq-atvorini tahlil qilishda quyidagi omillarga e’tibor qaratiladi:

- Xatti-harakat qaysi vaziyatda yuzaga kelishi.
- Undan oldin qanday voqea yoki ta’sir sodir bo‘lishi.
- Bola ushbu xatti-harakat orqali qanday ehtiyojini ifodalashi mumkinligi.
- Xatti-harakatdan keyin bolaning holati qanday o‘zgarishi.

Bunday tahlil psixologga bolaning xulq-atvorini yaxshiroq tushunish va mos qo‘llab-quvvatlash strategiyasini ishlab chiqish imkonini beradi.

Ijtimoiy moslashuv va kommunikativ rivojlanish

Ijtimoiy moslashuv bolaning oilada, ta’lim muassasasida va jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, boshqa insonlar bilan munosabat o‘rnatishi hamda kundalik faoliyatda ishtirok etishi bilan bog‘liq.

Autizm spektri buzilishiga ega bolalarda ijtimoiy moslashuv jarayoni turli darajada kechadi. Ayrim bolalar tengdoshlari bilan osonroq munosabat o‘rnatsa, boshqalari uchun bu jarayon qo‘shimcha pedagogik va psixologik yordamni talab qiladi.

Kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda bolaning individual imkoniyatlariga mos vositalardan foydalanish muhimdir. Jumladan, rasmli kartochkalar, vizual jadvallar, imo-ishoralar, muqobil va qo‘shimcha kommunikatsiya tizimlari bolaning o‘z ehtiyojlarini ifodalashiga yordam beradi.

Tengdoshlari bilan birgalikdagi o‘yinlar, kichik guruhdagi mashg‘ulotlar va ijtimoiy vaziyatlarni modellashtirish orqali bolada hamkorlik, navbat kutish, yordam so‘rash va muloqotga kirishish ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Autizm spektri buzilishiga ega bolalarni psixologik qo‘llab-quvvatlash yo‘llari

Bunday bolalar bilan psixologik ish olib borishda eng muhim tamoyil individual yondashuv hisoblanadi. Har bir bolaning rivojlanish darajasi, qiziqishlari, kommunikativ imkoniyatlari, sensor xususiyatlari va oilaviy sharoiti hisobga olinishi kerak.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

Birinchidan, individual psixologik baholash. Bolaning rivojlanish xususiyatlari, kuchli tomonlari, ehtiyojlari va qiyinchiliklarini aniqlash zarur. Baholashda ota-onalar bilan suhbat, kuzatish va yoshga mos standartlashtirilgan vositalardan foydalanish mumkin.

Ikkinchidan, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish. Bolaga o‘z xohishi, ehtiyoji va hissiyotlarini tushunarli shaklda ifodalashga yordam berish muhimdir. Bunda og‘zaki nutq bilan bir qatorda muqobil kommunikatsiya vositalaridan ham foydalaniladi.

Uchinchidan, hissiy boshqaruvni qo‘llab-quvvatlash. Bolaga hissiyotlarni tanish, ifodalash va zo‘riqish paytida tinchlanish usullarini o‘rgatish kerak. Bunda vizual belgilar, hissiyotlar kartochkalari, tinchlanish uchun moslashtirilgan joy va oldindan tushuntirishlardan foydalanish mumkin.

To‘rtinchidan, ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish. Birgalikdagi o‘yinlar, ijtimoiy vaziyatlarni mashq qilish va tengdoshlar bilan hamkorlikdagi faoliyatlar bolaning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi.

Beshinchidan, ota-onalar bilan hamkorlik. Oilaga bolaning psixologik ehtiyojlarini tushuntirish, uy sharoitida kommunikatsiyani qo‘llab-quvvatlash va kundalik tartibni moslashtirish bo‘yicha tavsiyalar berish muhimdir.

MUHOKAMA

O‘rganilgan ilmiy manbalar autizm spektri buzilishiga ega bolalarning psixologik rivojlanishi murakkab va individual jarayon ekanligini ko‘rsatadi. Ushbu bolalarni tushunishda ularning faqat qiyinchiliklariga emas, balki qobiliyatlari, qiziqishlari va rivojlanish imkoniyatlariga ham e’tibor qaratish lozim.

Psixologik nuqtayi nazardan autizmni bir xil belgilar majmuasi sifatida baholash to‘g‘ri emas. Chunki spektr tushunchasi bolaning kommunikativ, hissiy, bilish va ijtimoiy rivojlanishidagi farqlarni anglatadi. Shu sababli barcha bolalarga bir xil psixologik metodni qo‘llash kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Bolaning xulq-atvorini tushunishda uning ehtiyojlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Masalan, bola baland tovushdan bezovtalansa, bu holatni intizomsizlik deb baholash emas, balki sensor sezgirlik bilan bog‘liq ehtimoliy qiyinchilik sifatida ko‘rib chiqish zarur. Xuddi shuningdek, bola muloqotdan chetlashganda uning muloqot qilishni istamasligi haqida darhol xulosa chiqarish mumkin emas. U muloqotning odatiy shakllaridan foydalanishda qiynalayotgan bo‘lishi mumkin.

Zamonaviy psixologik yondashuvlarda bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, ijobiy xulq-atvorni qo‘llab-quvvatlash va uning mustaqilligini rivojlantirishga katta e’tibor beriladi.

Jumladan, amaliyotda quyidagi yondashuvlardan foydalanish mumkin:

Amaliy xulq-atvor tahlili (ABA) elementlari. Bolaning xatti-harakatlari va ularni yuzaga keltiruvchi omillarni o‘rganish, foydali ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich o‘rgatish va ijobiy xulq-atvorni rag‘batlantirishga asoslanadi. Ushbu yondashuv bolaning ehtiyojlari va farovonligini hisobga olgan holda, malakali mutaxassis tomonidan individual tashkil etilishi kerak.

TEACCH yondashuvi. Ta’lim va kundalik faoliyatni vizual tarzda tashkil etish, aniq tartib va tushunarli ko‘rsatmalardan foydalanish orqali bolaning mustaqilligini qo‘llab-quvvatlaydi.

Muqobil va qo‘shimcha kommunikatsiya (AAC). Og‘zaki nutq orqali muloqot qilishda qiyinchilikka duch keladigan bolalar uchun rasm, belgilar, kommunikatsion kartochkalar yoki elektron vositalardan foydalanish imkonini beradi.

O‘yin orqali rivojlantirish. O‘yin faoliyati yordamida muloqot, taqlid, hamkorlik, navbat kutish va hissiyotlarni ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, ota-onalarning psixologik qo‘llab-quvvatlanishi ham muhimdir. Farzandida autizm spektri buzilishi aniqlangan oilalarda turli hissiy kechinmalar, xavotir va kelajak bilan bog‘liq savollar yuzaga kelishi mumkin. Psixolog ota-onalarga bolani tushunish, uning ehtiyojlarini qabul qilish va rivojlanish jarayonida izchil yordam ko‘rsatish bo‘yicha ko‘mak berishi lozim.

Ta’lim muassasalarida esa inklyuziv muhitni shakllantirish, pedagoglarni tayyorlash, individual ta’lim yondashuvlarini ishlab chiqish va tengdoshlar o‘rtasida hurmat hamda bag‘rikenglikni rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Shunday qilib, autizm spektri buzilishiga ega bolalarni psixologik qo‘llab-quvvatlash faqat psixolog yoki maxsus pedagogning vazifasi emas. Bu jarayonda ota-onalar, pedagoglar, logopedlar, shifokorlar va boshqa mutaxassislarning hamkorligi zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, autizm spektri buzilishi bolalarning psixologik rivojlanishida o‘ziga xos xususiyatlar bilan namoyon bo‘ladigan murakkab ney rivojlanish holatidir. U ijtimoiy muloqot, kommunikatsiya, hissiy jarayonlar, bilish faoliyati va xulq-atvorga turlicha ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Maqolada olib borilgan nazariy tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Autizm spektri buzilishiga ega bolalarning psixologik rivojlanishi individual xususiyatlarga ega bo‘lib, har bir bolaning ehtiyojlari alohida baholanishi zarur.
2. Ijtimoiy muloqot va kommunikatsiyadagi qiyinchiliklar bolaning jamiyatga moslashuviga ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish muhim hisoblanadi.
3. Sensor sezgirlik, takrorlanuvchi harakatlar va hissiy zo‘riqishlarni bolaning ehtiyojlari bilan bog‘liq holda tahlil qilish lozim.
4. Bolaning diqqat, xotira, tafakkur va idrok xususiyatlarini hisobga olish individual ta’lim dasturlarini tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.
5. Psixologik yordam bolaning qiyinchiliklarini kamaytirish bilan birga, uning kuchli tomonlari, qiziqishlari va mustaqilligini rivojlantirishga yo‘naltirilishi kerak.

6. Oila, ta’lim muassasasi va mutaxassislar hamkorligi bolaning ijtimoiy moslashuvi hamda psixologik farovonligini qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin tutadi.

Umuman olganda, autizm spektri buzilishiga ega bolalarga nisbatan to‘g‘ri psixologik yondashuv ularning imkoniyatlarini namoyon etish, kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish va jamiyatda munosib ishtirok etishiga yordam beradi. Bunday bolalarga hurmat, tushunish va individual yondashuv asosida munosabatda bo‘lish zamonaviy psixologiya hamda insonparvar ta’limning muhim talablaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR). Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing, 2022.
2. World Health Organization. International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11). Geneva: WHO.
3. Lord, C., Elsabbagh, M., Baird, G., Veenstra-VanderWeele, J. Autism Spectrum Disorder. The Lancet, 2018, 392(10146), 508–520.
4. Frith, U. Autism: Explaining the Enigma. 2nd edition. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
5. Baron-Cohen, S. Mindblindness: An Essay on Autism and Theory of Mind. MIT Press, 1995.
6. Happé, F., Frith, U. Annual Research Review: Looking Back to Look Forward – Changes in the Concept of Autism and Implications for Future Research. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 2020.
7. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Autism Spectrum Disorder in Under 19s: Support and Management. Clinical Guideline CG170.
8. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’lim va alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlashga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar.